

بررسی روش های پیشگیری از وقوع جرم

عرفان ریاسی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی ، دانشگاه علوم قضایی ، تهران ، ایران.
riasi@chmail.ir

امیرحسین شبانی

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی ، دانشگاه علوم قضایی ، تهران ، ایران.
shabani1378@chmail.ir

چکیده

پیشگیری نمودن از وقوع جرم برای کاهش نرخ ارتکاب جرایم ، به عنوان یک هدف مهم در علم جرم شناسی ، ضرورتی انکار ناپذیر است. این هدف مهم در طول تاریخ مورد توجه بسیاری از جرم شناسان بوده و مطالعات فراوانی در این خصوص انجام شده است. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به موضوع پیشگیری از جرم توجه کرده و در بند ۵ از اصل ۱۵۶ ، یکی از وظایف قوه قضائیه را «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین» بیان نموده است . قوه قضائیه می بایست با بهره گیری از ابزارها و امکانات موجود ، در جهت پیشگیری از وقوع جرم در جامعه تلاش نماید. جوامع گوناگون با توسل به نهاد ها و سازمان های مختلف می کوشند تا با پیشگیری از وقوع جرم ، به برقراری امنیت اجتماعی و حفظ نظم عمومی کمک نمایند. چنانچه تدابیر مناسب در جهت پیشگیری از وقوع جرم به صورت صحیح و کارآمد مورد استفاده قرار بگیرد ، ضمن جلوگیری از بزهکاری و بزه دیدگی ، بستر مناسبی برای توسعه ی پایدار یک کشور به تبع امنیت اجتماعی به وجود آمده ، مهیا خواهد شد. جرم شناسان با توجه به نوع جرایم و یا خصوصیات بزهکاران ، رویکرد های مختلفی را برای پیشگیری از جرم طراحی و معرفی نموده اند که آشنایی با این روش های مختلف برای برقراری امنیت اجتماعی و نظم عمومی، ضروری می باشد. در این تحقیق ، تلاش می شود تا تقسیم بندی های ارائه شده از روش های پیشگیری از وقوع جرم، مورد بررسی قرار بگیرد.

واژگان کلیدی: پیشگیری، جرم ، بزهکاری ، جرم شناسی.

مقدمه

تلاش در جهت مقابله با علل و عوامل زمینه ساز وقوع جرم ، اقدامی عقلانی و منطقی می باشد. مادامی که پدیده ی مجرمانه در جامعه وجود داشته باشد ، مسئله پیشگیری از وقوع جرم نیز مطرح خواهد بود. افزایش نرخ بزهکاری در جوامع مختلف و آشکار شدن ناکارآمدی های روش مبارزه با آن ، موجب جلب توجه دستگاه عدالت کیفری به موضوع پیشگیری از بزهکاری شده است. موفقیت در بکارگیری از روش های پیشگیری از وقوع جرم ، نیازمند همکاری و تعامل دستگاه های گوناگون و مردم می باشد. امنیت اجتماعی به مثابه شالوده و اساس نظم ، استقلال و حاکمیت یک کشور است و از این رو در بسیاری از کشور های پیشرفته ، برنامه های جامعی در زمینه پیشگیری از جرم تدوین شده است تا با کاهش نرخ ارتکاب جرم ، از صرف هزینه های هنگفت برای مقابله با بزهکاران و جبران ضرر های وارده به بزهدیدگان جلوگیری به عمل آید.

جرم شناسان ، انواع شش گانه ای را از پیشگیری از جرم مورد تقسیم بندی و مطالعه قرار می دهند. چهار مورد از نخستین انواع پیشگیری ، تحت عنوان «پیشگیری های متداول» و دو نوع دیگر از آن نیز با عنوان «پیشگیری های جدید» مورد توجه جرم شناسان می باشد. در ادامه ی مباحث این تحقیق ، ضمن تعریف مفاهیم اساسی این پژوهش و بیان رویکرد های مضیق و موسع در تعریف پیشگیری از جرم ، تلاش می شود تا روش های پیشگیری از وقوع جرم ، مورد بررسی قرار بگیرد.

مبحث اول . تعریف مفاهیم

گفتار اول . جرم

قانونگذار جمهوری اسلامی ایران در دومین ماده از قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در تعریف جرم این چنین می گوید: «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می شود.» حقوقدانان تعاریف مختلفی را از معنی و مفهوم جرم ارائه داده اند. از میان این تعاریف می توان به تعریف ارائه شده از جانب دکتر نوربها در کتاب «زمینه حقوق جزای عمومی» اشاره کرد که ایشان در تبیین معنای لغوی جرم می گویند: «جرم عبارت است از کنش های مخالف نظم اجتماعی افراد در جامعه که به موجب قانون برای آن مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی تعیین شده است.» (نوربها، ۱۳۹۲) همچنین ، برخی از جرم شناسان در تعریف مفهوم جرم ، دایره معنایی آن را وسعت بخشیده اند و نظر بر این دارند که الزاماً نیازی نیست که یک عمل مخالف نظم اجتماعی ، به موجب قانون دارای مجازات مصرح و مشخصی باشد و همین که رفتار یک فرد در تقابل با نظم عمومی جامعه و ارزش ها و هنجار های مورد قبول آن باشد ، عمل مجرمانه به وقوع پیوسته است ؛ حال آنکه ، ممکن است برای این قبیل رفتارها ، مجازاتی به موجب قانون در نظر گرفته نشده باشد. (محسنی، ۱۳۹۶)

گفتار دوم . پیشگیری

پیشگیری در فرهنگ لغت به معنای «جلوگیری» و «دفع» یک رویداد ، قبل از وقوع آن آمده است و عمل پیشگیری کردن نیز در معنای «مانع شدن» و «جلوگیری نمودن» به کار رفته است. (معین، ۱۳۷۷) پیشگیری و یا معادل لاتین آن که واژه «prevention» می باشد ، به صورت رایج و شایع در معنی «پیش دستی نمودن ، پیشی گرفتن» و همین طور «آگاه نمودن ، هشدار دادن زودهنگام واقعه و یک خبر» و... به کار رفته است. آن معنایی که در جرم شناسی پیشگیرانه ، از پیشگیری اراده می شود ، نخستین معنا - یعنی پیش دستی نمودن و پیشی گرفتن - می باشد. مطابق این معنا ، جرم شناس می کوشد تا با هدف جلوگیری از ارتکاب جرم توسط یک فرد ، از روش ها و وسیله های گوناگونی بهره ببرد و با پیشی گرفتن از فردی که در موقعیت ارتکاب یک بزه می باشد ، شرایط لازم برای انجام عمل مجرمانه را از او سلب نماید. (اکبری، ۱۳۸۰)

گفتار سوم. پیشگیری از جرم

بعد از شناخت اجمالی معنای جرم و پیشگیری ، نوبت به بررسی مفهوم «پیشگیری از جرم» می رسد. جرم شناسان در زمینه ارائه تعریف و تحلیل مفهوم پیشگیری از جرم ، دارای دو رویکرد موسّع و مضیق می باشند که ذیلاً مورد بررسی قرار می گیرد :

بند اول. رویکرد موسّع: پیشگیری از جرم در رویکرد موسّع ، به هرگونه اقدام و عملی گفته می شود که در برابر جرم انجام می گیرد تا موجب کاهش نرخ پدیده مجرمانه گردد. مبتنی بر این رویکرد ، کلیه اقدامات و تدابیر اتخاذ شده از جانب دستگاه عدالت کیفری یک جامعه در مقابله با پدیده مجرمانه ، خواه در زمره تدابیر کیفری باشد یا غیر کیفری و خواه پیش از ارتکاب جرم جهت جلوگیری از وقوع ابتدایی جرم باشد و یا بعد از وقوع جرم ، جهت جلوگیری از تکرار پدیده مجرمانه ،

به عنوان پیشگیری از جرم محسوب می شود. بر اساس رویکرد موسّع، حتی تعقیب نمودن مجرم، دستگیری او، بازداشت شدن و همین طور اجرای مجازات و تعلیق آن نیز از جمله اقدامات صورت گرفته در بستر پیشگیری از جرم پنداشته می شود. (ابراهیمی، ۱۳۸۸)

رویکرد موسّع در تعریف پیشگیری از جرم، برای نخستین بار در اندیشه «انریکو فری»^۱، جرم شناس و سیاستمدار ایتالیایی، پی ریزی شد. انریکو فری از جمله جرم شناسانی بود که عقیده ای به مفهوم آزادی ارادی در ارتکاب اعمال مجرمانه نداشت و باور داشت که در وقوع یک پدیده مجرمانه، علل و عوامل گوناگون فردی، محیطی و اجتماعی نقش آفرین هستند. فری بعد از طرح این اندیشه، دو نتیجه گیری را در مباحث جرم شناسانه خود مطرح می نمود:

۱. تمامی اقدامات حوزه دفاع فردی که مبتنی بر پیشگیری نمودن از تکرار جرم می باشند و نه صرفاً اعمال مجازات، می بایست به جای مجازات های قدیمی قرار بگیرند و از این رو ضروری می نماید تا در سیاست جنایی، هیچ گونه اقدامات قهریه کلاسیک، جایز دانسته نشود؛

۲. پیشگیری عمومی و فراگیر از وقوع پدیده مجرمانه در تدابیر دفاع جمعی را می بایست به شکل جایگزین های مجازات و یا اقدامات هم عرض مجازات، مورد پیگیری قرار داد و صرف تهدید به اعمال مجازات، فاقد ارزش ارعابی لازم جهت پیشگیری از وقوع جرم می باشد.

نتیجتاً، در اندیشه ی جرم شناسانه انریکو فری، پیشگیری از جرم، هم شامل اقدامات کیفری و غیر کیفری می شود و هم الزاماً ناظر به مرحله ی قبل از ارتکاب جرم نبوده و چه بسا بعد از ارتکاب جرم نیز این ضرورت وجود داشته باشد تا با انجام اقدامات پیشگیرانه، از امنیت و نظم عمومی جامعه در برابر تکرار جرم، صیانت به عمل آید. (ابراهیمی، ۱۳۸۸)

بند دوم. رویکرد مضیق: در این رویکرد، پیشگیری از جرم صرفاً ناظر به اقدامات و تدابیر غیر کیفری برای جلوگیری از وقوع پدیده مجرمانه می باشد. در رویکرد مضیق، برخلاف رویکرد موسّع، دیگر خبری از تسری اقدامات کیفری و قهریه در پیشگیری از جرم نیست و کلیه تدابیر جرم شناس، معطوف به مرحله ی قبل از ارتکاب جرم است و بعد از وقوع پدیده مجرمانه، پیشگیری از جرم مصداق پیدا نمی کند و می بایست برای مقابله با مجرم و تنبیه او، از دستگاه قضایی استمداد طلبیده شود. در مفهوم مضیق پیشگیری از جرم، تلاش می شود تا به وسیله از بین بردن و یا محدود نمودن زمینه ها و عوامل جرم زا، شرایط فیزیکی و اجتماعی به گونه ای مدیریت شود که هیچ گونه فرصت و مجرای برای ارتکاب جرم به وسیله فرد مجرم وجود نداشته باشد. (ابراهیمی، ۱۳۸۸)

«ریموند گسن»^۲ جرم شناس فرانسوی، از جمله افرادی است که قائل به بهره گیری از رویکرد مضیق در تعریف پیشگیری از جرم می باشد. از منظر او، پیشگیری از جرم عبارت است از: کلیه اقدامات غیر کیفری که هدف اصلی آن محدود سازی، دشوار سازی و دست آخر ناممکن سازی شرایط مساعد برای ارتکاب جرم می باشد. ریموند گسن قائل به این است که اقدامات پیشگیرانه دارای چهار مؤلفه می باشند:

۱. اولین مؤلفه آن است که اقدامات پیشگیرانه، درصد آن هستند تا تأثیر قابل توجهی بر روی علل و عوامل پدید آورنده و یا تقویت کننده ارتکاب جرم و انحراف بگذارند؛

۲. مخاطب اقدامات پیشگیرانه، یک جامعه می باشد و حال این جامعه ممکن است عمومی و فراگیر باشد و یا به یک گروه جمعیتی خاص از جامعه بزرگ تر بسنده شود؛

۳. اقدامات پیشگیرانه صرفاً ناظر به مرحله قبل از ارتکاب جرم یا کجروی می باشند و بعد از وقوع بزهکاری، نباید اقدام پیشگیرانه ای را متصور باشیم؛

¹ Enrico Ferri

² Raymond Gessen

۴. پیشگیری از جرم ، تنها از بستر توسّل به اقداماتی میسر می باشد که غیرکیفری و غیر قهرآمیز باشند. (نجفی ابرندآبادی،

۱۳۸۲)

در مقام جمع بندی باید گفت که پیشگیری در معنای موسّع، دربرگیرنده ی اقدامات کیفری و غیرکیفری می شود؛ اما معنای مضیق پیشگیری از وقوع جرم ، صرفاً شامل تدابیر غیر کیفری می باشد. پیشگیری غیرکیفری به منزله ی درمان ریشه ای قبل از وقوع جرم است که دربرگیرنده ی تدابیری خارج از چهارچوب دستگاه عدالت کیفری می باشد؛ لکن پیشگیری کیفری ، پس از ارتکاب جرم در دستور کار قرار می گیرد و در بستر آن تلاش می شود تا با توسّل به ابزارهای قانونی و ارعاب مجرمین با اجرای کیفر ، از وقوع جرم نخستین توسط ناظران اجرای مجازات و تکرار جرم توسط مجرم تحت مجازات ، پیشگیری به عمل آید.

مبحث دوم. انواع روش های پیشگیری از جرم

پیشگیری نمودن از ارتکاب جرم ، در طول تاریخ مطالعات جرم شناسانه ، دچار تغییرات مختلفی شده و از این جهت دارای تنوع و گوناگونی زیادی می باشد. برخی از روش های موجود در زمینه پیشگیری از وقوع جرم ، دارای پیشینه طولانی و درخور توجهی می باشد ؛ به نحوی که از هنگام پیدایش و شکل گیری نخستین دولت ها در تاریخ ، رگه ها و مصداق هایی از بکارگیری آن ها در جامعه برای جلوگیری و کاهش وقوع بزهکاری ، قابل مشاهده است.

در علم جرم شناسی ، جرم شناسان بر مبنای تاریخ ظهور و پیدایش ، انواع شش گانه ای را از پیشگیری از جرم ، مورد تقسیم بندی و مطالعه قرار می دهند. اشاره به این نکته ضروری است که فارغ از مطلق بودن این گونه از طبقه بندی ارائه شده از انواع پیشگیری از جرم ، جرم شناسان چهار مورد از نخستین انواع پیشگیری را تحت عنوان «پیشگیری متداول»^۱ و دو نوع دیگر از آن را با عنوان «پیشگیری جدید»^۲ مورد تشریح قرار می دهند و در ذیل هریک از این انواع شش گانه ، نظریه های خاصی را مطرح می نمایند. (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸)

گفتار اول. پیشگیری های متداول

پیشگیری های متداول در مقایسه با پیشگیری های جدید ، دارای قدمت بیشتری هستند و بررسی این پیشگیری ها به ما کمک می کند تا فرآیند احساس نیاز به پیشگیری از جرم در جوامع بشری در طول تاریخ را بازشناسی نماییم.

بند اول. پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی

باسابقه ترین نوع پیشگیری از جرم ، پیشگیری از بزهکاری توسط اطفال و پیشگیری از بزهکاری توسط عموم مردم جامعه می باشد. بر اساس این تقسیم بندی از پیشگیری ، می بایست در خصوص اطفال و نوجوانان که شخصیت آن ها در حال شکل گیری است ، در صورت ارتکاب جرم ، با بهره گیری از اقدامات پرورشی و اصلاحی درصدد پیشگیری از جرم برآییم ؛ حال آنکه در مواجهه با بزرگسالانی که شخصیت آن ها شکل گرفته است ، در صورت ارتکاب جرم و گرایش به بزهکاری ، باید از اقداماتی بهره گرفت که دارای قدرت ارعابی هستند و فرد مجرم را در معرض تهدید استفاده حاکمیت از ابزار مجازات و کیفر قرار می دهند. مشخصاً باید گفت علت تفاوت در تدابیر اتخاذ شده در برابر اطفال و بزرگسالان آن است که شخصیت افراد بزرگسال بعد از گذشت مدت زمان زیادی از عمر و زندگی آن ها ، به خوبی شکل گرفته است ولی شخصیت اطفال و نوجوان هنوز در حال شکل گیری است و چه بسا ارتکاب جرایم توسط آن ها به اقتضای این دوره از زندگی آن ها و بدون هرگونه قصد

¹ Common Prevention

² New Prevention

و سوء نیت کیفری و از روی کنجکاوی و یا جلب توجه دیگران باشد و به همین دلیل لازم است تا در مقام پیشگیری و بهره مندی از جمیع تدابیر کیفری و غیرکیفری، به این نکته توجه شود. (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸)

بند دوم. پیشگیری عمومی و پیشگیری اختصاصی

در پیشگیری عمومی از وقوع جرم، جرم شناسان و دستگاه عدالت کیفری می کوشند تا علل و عوامل عمومی پدید آورنده بزهکاری را شناسایی نمایند و با از بین بردن علل ارتکاب جرم و ریشه کن نمودن عواملی که موجب پیدایش بزهکاری می شوند، از ارتکاب و یا تکرار جرم، جلوگیری به عمل آورند. ناگفته پیداست که در پیشگیری عمومی از وقوع جرم، تشکّل ها و سازمان های مردم نهاد، خانواده ها، مدارس، گروه های محلّی و ... دارای نقش کلیدی و پررنگی می باشند و برای توفیق در این نوع از پیشگیری، نیاز به استفاده از پتانسیل های موجود در این نهاد ها و گروه ها می باشد. در مقابل، پیشگیری اختصاصی یا خصوصی وجود دارد. در این نوع از پیشگیری، برخلاف پیشگیری عمومی که به دلایل و سرچشمه های عمومی ارتکاب جرم توجه دارد، باید به علل و عوامل صریح تر و اختصاصی تر وقوع جرم توجه شود و با استفاده از توان و قدرت دستگاه ها و سازمان های ویژه در سیستم قضایی، امر پیشگیری از وقوع جرم محقق شود. در پیشگیری اختصاصی، علل و عوامل ارتکاب جرم به قدری خاص و ویژه هستند که الزاماً با بهره گیری از حمایت های عمومی و مردمی، نمی توانیم در پیشگیری از وقوع جرم به توفیق دست یابیم بلکه لازم است تا افراد دارای تبخّر و تخصّص در این زمینه ورود کنند و مانع از ارتکاب جرم شوند. (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸) به عنوان مثال، برای پیشگیری از وقوع سرقت، می توان بر روی ظرفیت های موجود در پیشگیری عمومی، حساب باز کرد ولی در مورد پیشگیری از وقوع جرایم زیست محیطی، جرایم سایبری، جرایم بیوتروریستی و... نیاز مبرم به حضور و نقش آفرینی افراد متخصص برای پیشگیری اختصاصی از ارتکاب این قبیل جرایم احساس می شود.

بند سوم. پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال

منظور از پیشگیری انفعالی آن است که نیازی نیست برای جلوگیری از وقوع یک جرم، از اقدامات و تدابیر معمول و متداول نظیر هشدار و ارعاب مردم بهره برده شود؛ بلکه مرجع پیشگیری کننده به جای استفاده از تدابیر کنشی، از تدابیر واکنشی بهره می برد. در مقابل پیشگیری انفعالی، پیشگیری فعال وجود دارد. در این نوع از پیشگیری، نیروی پلیس و عوامل مرتبط با دستگاه حاکمیت و سیستم قضایی وارد عمل می شوند. نیروهای پلیسی نقش فعال و تأثیر گذاری می توانند در پیشگیری از وقوع جرم داشته باشند. مثلاً در مواجهه با گروه های مجرم و یا در معرض جرم وانحراف، پلیس می تواند به صورت فعالانه پا به عرصه پیشگیری بگذارد و با برنامه ریزی و تدوین یک سند راه و پروتکل اجرایی برای اصلاح و آموزش این افراد در زمان ها و مکان های خاص، مانع از وقوع جرم بشود و از نظم و امنیت عمومی جامعه، پاسداری و حفاظت نماید. (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۷۸)

بند چهارم. پیشگیری اولیه، ثانویه و ثالثیه

این نوع از انواع پیشگیری از جرم، وامدار الگوی علوم تجربی و رشته پزشکی در مواجهه و مقابله با یک بیماری و تلاش برای بهبود و درمان فرد بیمار می باشد که در سه مرحله به صورت مجزاً به بیان سلسله مراتب موجود در این پیشگیری می پردازیم:
الف. پیشگیری اولیه: در اولین مرحله از این نوع پیشگیری، تلاش می شود تا وضعیت ها و شرایطی که زمینه ساز وقوع جرم هستند، مورد شناسایی قرار بگیرند و حسب مورد با تغییرات اجتماعی، فیزیکی و... پیشگیری اولیه از وقوع جرم محقق بشود. این مرتبه از پیشگیری از وقوع جرم، در بسیاری از اسناد الزام آور بین المللی نیز مشهود است و به عنوان مثال شورای اقتصادی-اجتماعی سازمان ملل متحد، در یکی از قطعنامه هایی که صادر کرده است به کلیه کشور هایی که در آن عضویت دارند این راهنمایی و توصیه را بیان نموده است که با استفاده از برخی اقدامات به پیشگیری اولیه از وقوع جرم بپردازند. این اقدامات عبارتند از:

۱. گسترش دامنه ی اقدامات پیشگیری وضعی از جرم؛

۲. افزایش سطح رفاه و سلامت عمومی جامعه به وسیله مقابله همه جانبه با کلیه اشکال محرومیت های اجتماعی ؛
۳. توجه و اهتمام ویژه به ارزش های اجتماعی و لزوم افزایش منزلت و جایگاه این ارزش ها و احترام بیش از پیش به جایگاه آموزه های حقوق بشر؛
۴. افزایش میزان مسئولیت های عمومی و توسعه سازوکار های لازم برای توجه به میانجیگری های اجتماعی در زمینه های مختلف ؛

۵. آسان سازی شیوه های کار و تعامل نیروهای پلیس و دادگاه ها با یکدیگر. (Guidelines, 1995)

ب. **پیشگیری ثانویه:** این نوع از پیشگیری ، تحت تأثیر پیش بینی و وجود آمادگی در برابر یک موقعیت و وضعیت جرم زا می باشد. به بیان دیگر پیشگیری ثانویه مربوط به گروه ها و مجموعه های خاصی از افراد جامعه می باشد که همواره این نگرانی وجود دارد آن اعضایی که در معرض ارتکاب بزه و انحراف می باشند، مرتکب جرم بشوند. مثلاً آن دسته از اطفال و نوجوانانی که در خانواده ها ی نابسامان و دارای از هم گسیختگی اخلاقی و عاطفی زندگی می کنند و یا محل زندگی و ارتباط آن ها با دیگر مردم اجتماع در مناطق بد شهری و محله های فقیر نشین و همراه با افراد بی بضاعت و شرور می باشد ، همواره این بیم و نگرانی در حق آن ها وجود دارد که مبدا تحت تأثیر این شرایط جرم زا ، وارد ورطه بزهکاری شوند.

ج. **پیشگیری ثالثیه:** آخرین مرتبه از این نوع پیشگیری ، پیشگیری ثالثیه است. این پیشگیری در تلاش برای جلوگیری از تکرار جرم با بهره گیری از تدابیر ناظر به اقدامات افراد و همت گماردن برای اصلاح سازگاری مجدد مجرمین قدیمی و سابقه دار است. در پیشگیری ثالثیه ، آنچه که بیشتر از هر عامل دیگری دارای تأثیر چشم گیری می باشد ، بهره مندی از حمایت های انجمن های فعال در زمینه پشتیبانی از زندانیان و افراد سابقه دار ، سازمان های مردم نهاد و تشکل های دغدغه مند در زمینه اصلاح و بازپروری مجرمین و تلاش برای جلوگیری از تکرار جرم توسط آن ها می باشد. (زینالی ، ۱۳۸۱)

باید گفت در پیشگیری ثالثیه برخلاف پیشگیری های اولیه و ثانویه ، اقدامات در دستور کار نهاد پیشگیری کننده ، ناظر به مرحله بعد از وقوع جرم است و دیگر بحثی از «جرم شناسی پیشگیرانه» نیست. در این برهه تلاش می شود تا افرادی که وارد منجلاب بزهکاری شده اند ، نجات پیدا کنند و جلوی تکرار مجدد جرم توسط آن ها گرفته شود. می توان گفت که در این مرتبه از پیشگیری ، مباحث جرم شناسانه حول محور رویکرد موسّع در تعریف پیشگیری از جرم می باشد و اقدامات پیشگیرانه، ناظر به مرحله بعد از ارتکاب جرم نیز می شود.

گفتار دوم. پیشگیری های جدید

بعد از بررسی و مطالعه انواع پیشگیری های متداول ، نوبت به واکاوی پیشگیری های جدید می رسد. در پیشگیری های جدید ، تقسیم بندی ارائه شده از روش های پیشگیری به گونه ای است که ضمن در برگرفتن انواع چهارگانه پیشگیری های متداول ، با تقسیم بندی پیشگیری ها به دو دسته کیفی و غیرکیفی ، کلیه تدابیر پیشگیرانه مورد توجه و ارزیابی قرار می گیرد.

بند اول. پیشگیری های غیر کیفی

در آخرین دستاورد های علم جرم شناسی ، جرم شناسان قائل به پیشگیری وضعی و اجتماعی در بستر پیشگیری های غیرکیفی اند. این تقسیم بندی از پیشگیری غیرکیفی ، جزء جدید ترین و به روز ترین دستاورد های دانش جرم شناسی است که از تلفیق و ترکیب اشکال متداول پیشگیری به وجود آمده است.

الف. **پیشگیری اجتماعی:** پیشگیری اجتماعی و یا پیشگیری اصلاحی به معنی بهره گیری از مجموعه تدابیر و اقداماتی با هدف از بین بردن و یا بی اثر نمودن علل و عوامل پدیده آورنده و یا زمینه ساز وقوع جرم می باشد. غایت پیشگیری اجتماعی

آن است که شرایط و وضعیت موجود در جامعه به نحوی سالم نگه داشته شود که بتوان در این شرایط هم از وقوع ابتدائی جرم و هم از تکرار جرم پیشگیری مناسب و خوبی به عمل آورد. شالوده و زیربنای مورد توجه در پیشگیری اجتماعی آن است که هرچقدر بتوان به شناخت بهتری از علل و عوامل ارتکاب جرم دستیابی پیدا کرد، با حذف نمودن و یا خنثی سازی این موارد، گامی رو به جلو در زمینه اصلاح افراد و بازپروری آن ها برداشته خواهد شد و به وسیله اقداماتی نظیر ریشه کن کردن فقر، بی سوادى، بیکارى، تضاد طبقاتى و... از وقوع بزهکاری، پیشگیری نمود. (جوانفر، ۱۳۸۴) پیشگیری اجتماعی به دو گونه تقسیم می شود:

۱. **پیشگیری اجتماعی جامعه مدار:** پیشگیری جامعه مدار، شامل اقداماتی است که با هدف کاستن و یا از میان برداشتن علل و عوامل وقوع جرم در یک محیط اجتماعی به کار می رود. پیشگیری جامعه مدار درصدد است تا با ایجاد تغییر در شرایط تسهیل کننده ی وقوع بزهکاری در محیط های اجتماعی نظیر مدارس، مناطق مسکونی و... از وقوع جرم جلوگیری به عمل آورد. عقیده ی دانشمندان بر این استوار است که هر تغییری که در اوضاع و احوال محیط های اجتماعی به وقوع می پیوندد، دارای تأثیر مستقیم بر روی افراد می باشد و می تواند در کاهش و یا افزایش نرخ بزهکاری نقش ایفا کند. علم جرم شناسی، اقدامات یک فرد ناسازگار با اجتماع را نشأت گرفته از شرایط نابهنجاری می داند که او در آن زندگی کرده است؛ از این رو اگر شرایط زندگی وی به حالت مساعد و سالم تبدیل گردد، رفتار های نهنجار و سازگار با اجتماع را از او مشاهده خواهیم کرد و در غیراینصورت، بروز هر گونه اقدام بزهکارانه از او غیرمنتظره نیست. در نتیجه، مراد از پیشگیری جامعه مدار آن است که اگر عوامل جرم زا در محیط های اجتماعی وجود دارد، برای پیشگیری از وقوع جرم، ضروری است تا برای خنثی سازی آن ها اقدام شود. (رایجیان اصلی، ۱۳۸۳)

۲. **پیشگیری اجتماعی رشد مدار:** پیشگیری رشد مدار یا زودهنگام، یکی دیگر از گونه های پیشگیری اجتماعی است. این پیشگیری بنا دارد در مسیر رشد کودکان و نوجوانان ناسازگار، تدابیر روانشناختی-اجتماعی زودرس را به جهت جلوگیری از بروز رفتار های مجرمانه توسط آن ها در محیط های اجتماعی مختلف نظیر خانواده، مدرسه و گروه های همسالان به کاربرد. در پیشگیری اجتماعی رشد مدار، تلاش می شود تا علل رفتار های نابهنجار و پرخاشگرانه ی کودکان و نوجوانان کشف شود و با همیاری خانواده، همسالان و مدرسه، این علل رفع شوند. به بیان دیگر، پیشگیری اجتماعی رشد مدار به دنبال کشف عوامل خطر سازی است که بسته به شرایط فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان، بر روی رفتار آن ها اثر می گذارد و موجب بروز پرخاشگری می شود. ریشه کن نمودن این علل، می تواند از بزهکاری احتمالی این افراد در آینده جلوگیری نماید. (رایجیان اصلی، ۱۳۸۳)

پیشگیری اجتماعی می تواند با توجه به ظرفیت های موجود در بطن جامعه، یک ابزار قوی و کارآمد برای پیشگیری از وقوع جرم در دست حاکمیت باشد و با حفظ نظم و امنیت عمومی، مانع از پرداخت هزینه های هنگفت برای تعقیب، محاکمه و اجرای مجازات در حق مجرمین بشود.

ب. **پیشگیری وضعی:** این پیشگیری در برگیرنده ی کلیه تدابیر و اقداماتی است که با توجه و مطالعه در زمینه ی شرایط و اوضاع و احوالی که منتج به وقوع جرم می شوند، بستر های جرم خیز را نابود می سازد و راه ارتکاب جرم را می بندد. به بیان دیگر، پیشگیری وضعی به معنای ایجاد تغییر در اوضاع و احوال خاصی است که انسان متعارف ممکن است در آن وضعیت، مرتکب جرم بشود. پیشگیری وضعی، یکی دیگر از جلوه های پیشگیری غیرکیفری می باشد که با بهره گیری از تدابیر غیر کیفری و عدم اعمال مجازات، می کوشد تا جلوی ارتکاب جرم را بگیرد. پیشگیری وضعی همواره در تلاش است تا شرایطی را فراهم سازد که حتی اگر مجرم، تصمیم قطعی و حتمی برای ارتکاب جرم داشته باشد، بازهم نتواند به قصد خود دستیابی پیدا کند و اجرای عملیات مجرمانه برای او عملاً غیرممکن شود. (میرخلیلی، ۱۳۸۳)

در پیشگیری وضعی، رویکرد نهاد های پیشگیری کننده آن است که ارتکاب بزه، صرفاً به انگیزه های مجرمانه بستگی ندارد، بلکه شرایط وضعی و اوضاع و احوال موجود در قبل از ارتکاب عمل مجرمانه نیز در وقوع جرم مؤثر است. از این رو، چنانچه وضعیت ماقبل بزهکاری با انجام تدابیر و اقداماتی مناسب ایمن سازی شود، از وقوع جرم پیشگیری به عمل آمده است. اقدامات و تدابیری که در پیشگیری وضعی مورد توجه می باشد عبارتند از:

۱. تقلیل وضعیت های ماقبل جرم؛

۲. انجام اقداماتی که باعث بالا رفتن هزینه ی کیفری جرم برای مجرم می شود و سود حاصله از ارتکاب اعمال مجرمانه را

از بین می برد. (بیات و همکاران، ۱۳۸۷)

از بین بردن یا کاهش برخی از خطرات به وسیله ی اقدامات امنیتی مانند نصب دوربین های مداربسته، افزایش تعداد افسران پلیس برای ترساندن و بازداشتن از ارتکاب جرم و... می تواند در زمره ی مهم ترین مصادیق پیشگیری وضعی از وقوع جرم قلمداد شود. عده ای قائل به این مهم هستند که پیشگیری وضعی در برخی از جرایم همانند جرایم جنسی، تأثیر بیشتری دارد؛ زیرا، بالا بردن ضریب ایمنی فرد بزه دیده در این قبیل جرایم، بسیار آسان تر و سهل الوصول تر از اقدام جهت منصرف نمودن بزهکار از ارتکاب جرمی است که تحت تأثیر میل و غریزه ی کنترل نشدنی او قرار است به وقوع بپیوندد. (حداد زاده نیری، ۱۳۸۷)

بند دوم. پیشگیری های کیفری

دومین نوع از پیشگیری های جدید، پیشگیری کیفری یا پیشگیری واکنشی می باشد. بسته به زمان بکارگیری از تدابیر پیشگیرانه، می توان پیشگیری های غیر کیفری را در زمره «پیشگیری های پیشینی یا کنشی» و پیشگیری های کیفری را در زمره «پیشگیری های پسینی یا واکنشی» طبقه بندی کرد. (Paula and Craig, 2007)

پیشگیری های کیفری راجع به کلیه اقداماتی است که با هدف تحمیل مجازات و کیفر در حق فرد مجرم و یا فرد در شرف ارتکاب جرم، می کوشد با بهره گیری از کاربست های موجود در نظام عدالت کیفری، وقوع جرم را کاهش دهد و از ارتکاب بزه، پیشگیری به عمل آورد. پیشگیری کیفری بر این اساس استوار است که اگر دستگاه پیشگیری کننده بتواند با استفاده از اجرای مجازات ها و اقدامات تنبیهی، سبب ترس و ارعاب مجرمین و سایر افراد در شرف ارتکاب جرم بشود، با از بین بردن بستر های ارتکاب جرم، از وقوع اولیه جرم و یا تکرار مجدد آن در جامعه جلوگیری به عمل خواهد آمد. دولت ها و حاکمیت های مختلف می توانند با استفاده از تدابیر موجود در عرصه سیاست جنایی قانونی، قضایی، اجرایی و مشارکتی خود، از طریق اعمال ضمانت اجراهای کیفری و تنبیهی، به مجرمین و یا افرادی که قصد دارند به زودی در ورطه ی جرم و بزهکاری بیافتند، این نهیب را بزنند که در صورت وقوع ابتدائی و یا مجدد جرم، بلاتردید باید عقوبت و مجازات آن را بچشند و از این بابت بهتر است تا قبل از ارتکاب جرم، حساب هزینه-فایده ای را پیش خود در نظر بگیرند و با ترس و رعب از هزینه های پیش روی آنها برای دست یافتن به یک فایده ی کوچک، از ارتکاب جرم صرف نظر نمایند. (دادبان و آقایی، ۱۳۸۸)

پیشگیری کیفری بسته به شرایط بکارگیری از آن در جامعه، به دو زیر مجموعه ی پیشگیری عام و پیشگیری خاص تقسیم می شود:

الف. پیشگیری عام: آنچه که در پیشگیری عام مورد توجه دستگاه عدالت کیفری است، بهره مندی هرچه بیشتر از پتانسیل های ارعاب انگیزانه، عبرت آموزانه و مجازات گرایانه تدابیر کیفری آن هم به شکل شدید می باشد تا موجب پیشگیری از وقوع جرم بشود. در اولین اقدام، لازم و ضروری است تا به وسیله تهدید کردن به بهره گیری از مجازات و اعمال تنبیهی نسبت به افرادی که به صورت بالقوه و یا بالفعل درصدد ارتکاب جرم هستند، از وقوع بزه پیشگیری به عمل آورده شود. در این راستا می توان با کمک گرفتن از نهاد پلیس، سیستم عدالت کیفری (مشخصاً نهاد دادگستری) و تصویب و اجرای بلادرنگ نصوص جزایی و کیفری، اساس و شالوده ی پیشگیری کیفری عام را در جامعه به وجود آورد و با قاطعیت و سرعت بالا به

مرتکبین جرایم ، پاسخ متناسب و درخوری را داد تا با ایجاد هراس و وحشت در دل چنین افرادی و عبرت گیری آنها و دیگران که قاطعیت دستگاه عدالت کیفری را در مواجهه و مقابله با جرم مشاهده کرده اند ، از وقوع جرم پیشگیری کرد. در پیشگیری عام ، قدرت بازدارنده مجازات ها ، باعث می شود تا افرادی که به صورت بالقوه در صدد ارتکاب جرم اند و یا افرادی که به صورت بالفعل پا در مسیر بزهکاری نهاده اند ، از این مسیر پا پس بکشند و با توجه به ضمانت اجرای قهریه موجود در ارتکاب جرایم ، از بیم اعمال مجازات حتمی ، قطعی و بلادرنگ در حق آنها توسط دادگستری ، دست از بزهکاری بشویند و امنیت جامعه را دچار مخاطره نکنند. (دادبان و آقای، ۱۳۸۸)

ب. پیشگیری خاص: پیشگیری خاص ناظر به آن دسته از تدابیر و اقداماتی می باشد که در موارد خاص و در حق افرادی که مجرم می باشند (بالاخص زندانیان)، مورد استفاده قرار می گیرد. پیشگیری خاص در تکاپو می باشد تا با بهره گیری از اقداماتی که باعث اصلاح ، تربیت ، بازپروری و بازگشت مجرمین به دامن جامعه و زندگی سالم می شود ، از بزهکاری مجدد مجرمین جلوگیری به عمل آورد. پیشگیری خاص ، در موارد متعددی با عنوان «پیشگیری فردی» نیز مورد اشاره قرار می گیرد و بنا دارد تا مجرمین را اصلاح کند و با بازسازی و بازپروری آنها ، راه را بر ارتکاب مجدد جرم به وسیله مجرمین قدیمی و سابقه دار ببندد. (جوانفر، ۱۳۸۴) در نتیجه ، پیشگیری کیفری خاص از وقوع جرم، یعنی پیشگیری از تکرار جرم توسط فرد بزهکار است که از رهگذر اصلاح مجرمین محقق می شود. می توان گفت که قسمت دوم بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی به این نوع از پیشگیری اشاره دارد. (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۲)

۹

بحث و نتیجه گیری

با توجه به مطالب بیان شده ، پیشگیری از جرم به اقداماتی گفته می شود که موجب کاهش و یا از بین بردن موقعیت ها و شرایط مقدمه ساز وقوع جرم می شود. پیشگیری از جرم دارای روش های گوناگونی می باشد که پیوسته در صدد مهار و مقابله با پدیده ی مجرمانه است. در طول تاریخ ، تدابیر مختلفی برای مقابله با جرم و بی نظمی به کار گرفته شده است اما توجه به این نکته بسیار ضروری است که موفقیت در پیشگیری از وقوع جرم و ایجاد امنیت اجتماعی ، در گرو همکاری و تعامل تمامی بخش ها ، دستگاه ها و سازمان های یک جامعه از خانواده گرفته تا پلیس و قوه قضائیه می باشد. هر یک از گروه ها و سازمان های اجتماعی ، به فراخور حیطه ی کاری خود ، دارای وظیفه های اخلاقی ، اجتماعی ، شرعی و قانونی برای از بین بردن شرایط تسهیل کننده ی وقوع جرم می باشند.

پیشگیری مؤثر از وقوع جرم ، هنگامی محقق می شود که اولاً اهمیت روش های پیشگیری از وقوع جرم ، برای همگان محرز و مسلم واقع شود و ثانیاً هر کدام از مدل های پیشگیری ابتدائاً در یک سطح محدود ، به صورت آزمایشی مورد اجرا قرار بگیرد و در صورت موفقیت ، در سطح کلان یک کشور به کار گرفته شود. هر چقدر اهمیت بحث پیشگیری از وقوع جرم برای افراد جامعه تبیین شود و کارآمدی اجرای مدل های پیشگیرانه در مقیاس کوچک اثبات گردد ، از تحمیل هزینه های سنگین احتمالی در مسیر اجرای روش های پیشگیرانه، جلوگیری به عمل خواهد آمد و مردم جامعه در تعامل و همکاری با قوای سه گانه ، اجرای تدابیر پیشگیرانه را حمایت و همراهی خواهند نمود. پیشنهاد می گردد تا برای مقابله با هریک از پدیده های بزهکارانه ، ابتدائاً تبعات سوء ولنگاری در زمینه جلوگیری از وقوع بزه ، در قالب آگاهی رسانی عمومی ، برای مردم تبیین شود و سپس دستگاه های پیشگیری کننده ، در بستر شرایط و ضوابط قانونی ، با بهره مندی از سیاست جنایی مشارکتی ، به اجرای روش های پیشگیرانه همت بگمارند.

منابع

- ابراهیمی ، شهرام ، رویکردهای موسع و مضیق پیشگیری و آثار آن ، فصلنامه آموزه های حقوقی ، دوره ششم ، شماره دوازدهم ، مرداد ماه ۱۳۸۸ ، ۳۷-۵۲.
- اکبری ، لایلا ، ۱۳۸۰ ، بررسی شیوه های پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان در قواعد و اسناد بین المللی ، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم شناسی ، تهران ، دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
- بیات ، بهرام و شرافتی پور ، جعفر و عبدی ، نرگس ، ۱۳۸۷ ، پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور ، چاپ اول ، تهران ، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ، معاونت اجتماعی ، اداره کل مطالعات اجتماعی.
- جوانفر ، عباس ، پیشگیری از جرم و جایگاه دستگاه قضایی در آن ، ماهنامه اصلاح و تربیت ، دوره چهارم ، شماره سی و نهم ، خرداد ماه ۱۳۸۴ ، ۳۷-۴۰.
- حدادزاده نیری ، محمد رضا ، ۱۳۸۷ ، سیاست جنایی ایران در قبال بزه دیدگان جرایم جنسی به عنف با تاکید بر فقه امامیه ، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم شناسی ، تهران ، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری دادگستری.
- دادبان ، حسن و آقایی ، سارا ، بازدارندگی و نقش آن در پیشگیری از جرم ، فصلنامه حقوق ، دوره سی و نهم ، شماره سوم ، پاییز ۱۳۸۸ ، ۱۴۸-۱۲۵.
- رایجیان اصلی ، مهرداد ، رهیافتی نو به نبیان های نظری پیشگیری از جرم ، مجله حقوقی دادگستری ، دوره نوزدهم ، شماره چهل و هشتم ، مهرماه ۱۳۸۳ ، ۱۶۸-۱۲۳.
- زینالی ، حمزه ، پیشگیری از بزهکاری و مدیریت آن در پرتو قوانین و مقررات جاری ایران ، فصلنامه رفاه اجتماعی ، دوره دوم ، شماره ششم ، زمستان ۱۳۸۱ ، ۹۷-۱۲۴.
- محسنی ، فرید ، ۱۳۹۶ ، جرم شناسی ، چاپ دوم ، تهران ، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- معین ، محمد ، ۱۳۷۷ ، فرهنگ فارسی ، جلد اول ، چاپ دوازدهم ، تهران ، موسسه انتشارات امیر کبیر.
- میرخلیلی ، سید محمود ، پیشگیری وضعی از نگاه آموزه های اسلام ، فصلنامه فقه و حقوق ، دوره اول ، شماره اول ، تابستان ۱۳۸۳ ، ۷۶-۵۹.
- نجفی ابرند آبادی ، علی حسین ، پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی ، فصلنامه تحقیقات حقوقی ، دوره دوم ، شماره بیست و پنجم ، شهریور ۱۳۷۸ ، ۱۵۰-۱۲۹.
- نجفی ابرند آبادی ، علی حسین ، ۱۳۸۲ ، جزوه تقریرات کلاسی مباحثی در علوم جنایی ، پیشگیری از جرم ، به کوشش مهرداد رایجیان اصلی و شهرام ابراهیمی ، تهران ، دانشگاه تهران.
- نوربها ، رضا ، ۱۳۹۲ ، زمینه حقوق جزای عمومی ، چاپ سی و چهارم ، تهران ، انتشارات گنج دانش.

Guidelines for the prevention of urban crime , Economic and Social Council Of The United Nations , 49th plenary meeting , 24 July 1995 . in : <https://www.unodc.org/> , Retrieved December 10, 2023.

Paula J. Fite & Craig R. Colder. (2007). **Proactive and Reactive Aggression and Peer Delinquency , Implications for Prevention and Intervention**, Journal of Early Adolescence, Vol. 27. No. 2 . 223-240.